

ปัญหาทางสังคมและแนวทางแก้ไข: วิเคราะห์จากคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท
Social Problems and Their Solutions: An Analysis Based on the
Doctrine of Dependent Origination

พระครูพิศาลจารุวรรณ
Phrakhruphisancharuwan

¹วัดทุ่งกระบี่, ประเทศไทย
¹ Thung Krabam Temple, Thailand

Corresponding Author E-mail: pitsancharuwan@gmail.com

Received 20 July 2024; Revised 2 October 2024; Accepted 15 December 2024

บูรณาปัญหาทางสังคมและแนวทางแก้ไข: วิเคราะห์จากคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท

พระครูพิศาลจารุวรรณ

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะพิจารณาปัญหาในระดับสังคมและแนวทางแก้ไขตามแนวคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท จากการศึกษาพบว่า คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทได้อธิบายให้เห็นปัญหาจากสถานการณ์ในชีวิตปัจจุบันที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงได้ในเชิงประจักษ์ ให้คุณค่าและความหมายของความสุขและความทุกข์ในชีวิตนี้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม

ผลการศึกษาพบว่า แนวการอธิบายปัญหาเชิงสังคมตามแนวปฏิจจสมุปบาทได้เปิดพื้นที่ให้เราสามารถมองเห็นปัญหาระดับปัจเจกได้ชัดเจนขึ้น และได้ขยายกรอบการมองปัญหาให้กว้างขึ้นจนถึงระดับโครงสร้างทางสังคมเพื่อมุ่งเน้นประโยชน์สุขที่พึงมีพึงได้ร่วมกันจากชีวิตนี้ด้วย แนวการอธิบายนี้เป็นการนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาสันนิษฐานให้เกิดการตระหนักในความทุกข์หรือปัญหาระดับบุคคลที่ถูกมองข้ามให้ได้รับการพิจารณาในฐานะเป็นส่วนสำคัญของแนวทางแก้ไข เมื่อปัญหาระดับสังคมในโลกนี้ได้รับการแก้ไข มนุษย์ในฐานะเป็นหน่วยรวมของสังคมก็จะได้รับประโยชน์สุขร่วมกันอย่างเสมอภาคซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของปัจเจกให้ก้าวหน้าขึ้นไปในระดับสูงได้ การนำคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทมาเป็นกรอบในการพิจารณาปัญหาระดับสังคมจึงสนับสนุนการมีความสุขในชีวิตปัจจุบันซึ่งสอดคล้องกับคำสอนเรื่องประโยชน์สุขของมนุษย์ตามเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ปัญหาระดับสังคม; ปฏิจจสมุปบาท; ประโยชน์สุข; พระพุทธศาสนา

Social Problems and Their Solutions: An Analysis Based on the Doctrine of Dependent Origination

Phrakhruphisancharuwan

Abstract

This article aims to investigate social problems and their potential solutions through the doctrinal framework of paṭiccasamuppāda (dependent origination). The study indicates that the doctrine of dependent origination provides an empirically verifiable explanation of problems arising within present-life circumstances. It also elucidates the significance and value of happiness and suffering at both individual and societal levels.

The results further reveal that employing dependent origination as an interpretive lens enables a clearer understanding of individual-level issues, while simultaneously expanding the analytical scope to encompass broader social structures. Such an approach emphasizes the pursuit of collective well-being in this life. By integrating Buddhist doctrinal concepts, this explanatory framework fosters awareness of personal suffering or overlooked individual problems and recognizes them as integral elements in developing effective solutions. When social problems are addressed, human beings—as the fundamental units of society—stand to benefit from equitable well-being, which subsequently facilitates the progressive development of individuals to higher levels. Thus, applying the teaching of dependent origination as a conceptual framework for analyzing social issues supports the cultivation of well-being in the present life and aligns with the Buddhist intention concerning human welfare.

Keywords: Social Problems; Dependent Origination; Well-Being; Buddhism

บทนำ

ในสังคมโลกยุคปัจจุบัน ปัญหาความเหลื่อมล้ำ การละเมิดสิทธิมนุษยชน การกดขี่ การใช้ความรุนแรงและปัญหาความไม่ยุติธรรมได้เข้าสู่การรับรู้ของผู้คนผ่านสื่อในช่องทางต่างๆ อยู่แทบตลอดเวลา ปัญหาเหล่านี้เป็นตัวบ่อนทำลายความสันติสุขและเป็นปฏิปักษ์ต่อการดำรงอยู่ร่วมกันด้วยดีของมนุษยชาติทั่วโลก การส่งเสริมให้คนในสังคมเป็นคนดีมีศีลธรรมตามหลักคำสอนทางศาสนาถูกนำมาเป็นแนวทางที่จะนำสังคมไปสู่ความสุขและความดีงามโดยปราศจากปัญหา แต่ภาวะสันติสุขและการดำรงอยู่ด้วยดีของมวลมนุษย ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักที่ทุกสังคมพยายามจะทำให้เกิดขึ้นก็ยังคงเหมือนจะห่างไกลความจริง แนวทางการส่งเสริมให้มนุษย์ในสังคมเป็นคนดีมีศีลธรรมนั้นดูจะไม่เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาบางประการและไม่เพียงพอที่จะอธิบายเพื่อทำความเข้าใจสภาพปัญหาที่จะเป็นฐานเบื้องต้นของการหาแนวทางแก้ไข ดังจะเห็นจากการที่โลกนี้เต็มไปด้วยลัทธิศาสนา แต่ปัญหายังคงอยู่

บทความนี้ต้องการแนวทางการอธิบายคำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องปฏิจจสมุปบาทเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพิจารณาปัญหาในระดับสังคมและเสนอแนวทางแก้ไข แนวการอธิบายนี้ตั้งอยู่บนฐานการตีความปัจจัยธรรมบางประการผ่านการวิเคราะห์กระบวนการเชิงเหตุปัจจัยที่เป็นมูลเหตุของปัญหา เป็นแนวอธิบายที่มีประโยชน์ต่อการกำหนดรู้ความทุกข์และการหาวิธีการเพื่อการแก้ปัญหา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) การนำหลักปฏิจจสมุปบาทมาเป็นหลักในการอธิบายปัญหาและหาทางแก้ไขนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการทำความเข้าใจสภาพของชีวิตและสภาพแวดล้อมทางสังคม และต้องการชี้ให้เห็นว่าการแก้ปัญหาสามารถทำให้เกิดขึ้นจริงได้ตามกระบวนการเชิงเหตุปัจจัย สังคมมนุษย์สามารถเข้าถึงความสุขและมีความเป็นอยู่ที่ดีได้โดยจัดการกับสาเหตุของปัญหา และการสร้างเหตุปัจจัยเพื่อความ เป็นอยู่ที่ดีในเชิงกายภาพและในเชิงศีลธรรมภายในจิตใจของปัจเจกบุคคลและของสังคมทั้งหมดด้วย

กรอบแนวคิดเกี่ยวกับปัญหาของมนุษย์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท

ในการพิจารณาปัญหาตามหลักปฏิจจสมุปบาท เราสามารถแบ่งปัญหาออกเป็น 2 ระดับคือ 1) ปัญหาในระดับปัจเจก และ 2) ปัญหาในระดับสังคม ปัญหาในระดับปัจเจกเป็นเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ของชีวิต เป็นความทุกข์อันเป็นปกติธรรมดาของชีวิต กล่าวคือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย นอกจากนี้ยังมี ความทุกข์ที่เนื่องมาจากการมีชีวิตและการใช้ชีวิตที่สัมพันธ์ระหว่างตนเองกับคนอื่นหรือสิ่งอื่น เช่น ความผิดหวัง ความพลัดพราก ความสูญเสีย รวมไปถึงอาการบีบคั้นทางด้านจิตใจอย่างความโลภ ความโกรธ ความหลง เหล่านี้เป็นความทุกข์ระดับปัจเจก คำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทเป็นคำสอนที่แสดงให้เห็นการเกิดขึ้นของความทุกข์ในชีวิตของมนุษย์อันประกอบขึ้นจากขั้น 5 ในการทำความเข้าใจความทุกข์ระดับปัจเจกตามกรอบคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทมีเนื้อหาที่สำคัญ ดังนี้

ในการกำหนดปัญหาาระดับปัจเจก การบวนการเกิดทุกข์ระดับปัจเจกสามารถทำความเข้าใจได้อย่างชัดเจนในพระสูตรทั่วไปที่มีเนื้อหาเกี่ยววปฏิจจสมุปบาท (ที.ม. (ไทย) 10/1-20/1-41) โดยแสดงให้เห็นกระบวนการของทุกข์ระดับปัจเจกได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงปฏิจจสมุปบาท

การตีความกระบวนการเกิดความทุกข์ผ่านคำสอนปฏิจจสมุปบาททำให้เห็นกระบวนการเกิดขึ้นของความทุกข์ระดับปัจเจกได้อย่างชัดเจน หากกล่าวตามการเกิดของทุกข์เชิงกระบวนการนี้ ภาวะของความ เป็นมนุษย์ของแต่ละคนอยู่ในกระแสของความเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และความเสื่อมสลายไปตามกระบวนการ เชิงเหตุปัจจัย ตามกระบวนการนี้ มนุษย์ต้องเผชิญกับความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นต้นแต่เพียงลำพังโดย แยกขาดจากความแก่ เจ็บตาย ตายของมนุษย์คนอื่นๆ ความจริงตามกระบวนการนี้แสดงให้เห็นว่า การอยู่ใน ภาวะชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งภายในกระแสกระบวนการเชิงเหตุปัจจัยทำให้เราต้องเผชิญความทุกข์ หมายความว่า ตามการตีความปฏิจจสมุปบาทแบบชาติปัจจุบัน เมื่อเกิดเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง กระบวนการปัจจัยของ กิเลส คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ทำให้มนุษย์อยู่ในภาวะชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความรู้สึกรู้สึกของอัตตาว่า “ตัวเรา ของเรา” หรือ “ตัวกู ของกู” เช่น เราชอบ เราไม่พอใจ เราเป็นผู้ถูกกระทำ การอยู่ในภาวะชีวิต ดังกล่าวนี้ทำให้มนุษย์อยู่ในสภาพที่พร้อมที่จะเป็นทุกข์ได้อย่างเต็มที่ กล่าวในทางกายภาพ มนุษย์ทุกคนที่เกิด มาจะต้องตาย ความเกิดและความตายนั้นเป็นลักษณะร่วมกันของมนุษย์ทุกคน ชีวิตที่อยู่ในกระแสของความ ทุกข์ตามการตีความนี้แสดงให้เห็นความเกิดและความตายนั้นเป็นเรื่องเฉพาะของมนุษย์แต่ละคน ไม่ใช่แสดง การเกิดและการตายของสังคม ส่วนในทางจิตใจ ความทุกข์ของชีวิตที่เกิดขึ้นภายในจิตใจในรูปแบบต่างๆ เช่น ความผิดหวัง ความคับแค้นใจนั้นก็มีลักษณะของความทุกข์ หรือ ปัญหาาระดับปัจเจกเพราะแต่่มนุษย์แต่ละคน รับรู้ความทุกข์นั้นด้วยตัวเอง ด้วยการพิจารณาความทุกข์ในแง่มุมเหล่านี้ พระพุทธศาสนาจึงเสนอว่า ความ

ทุกข์จึงมีอยู่ 2 ชนิด คือ 1) ความทุกข์ทางกาย เรียกว่า กายิกทุกข์ 2) ความทุกข์ทางจิตใจ เรียกว่า เจตสิกทุกข์ นำสังเกตว่า แม้จะมีการแบ่งความทุกข์ออกเป็นความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจ แต่เราจะเห็นว่าความทุกข์ที่เกิดทางกายนั้นก็มีความเกี่ยวเนื่องไปถึงจิตด้วย แต่เนื่องจากปัญหาหรือความทุกข์ระดับปัจเจกไม่ใช่ประเด็นศึกษาวิเคราะห์ของบทความนี้ สิ่งที่เป็นประเด็นที่บทความที่ต้องการศึกษาวิเคราะห์ คือ ปัญหาในระดับสังคม

ทุกข์ทางสังคมเป็นความทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์แต่ละคนและส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง การอธิบายปฏิจสมุปปาตเชิงสังคมจึงไม่ได้แยกขาดจากปฏิจสมุปปาตที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล หากแต่เป็นกระบวนการที่เชื่อมต่อกันระหว่างสภาพภายในจิตใจของบุคคลกับสภาพความเป็นไปภายนอก ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นจุดเชื่อมของปัญหาในระดับสังคม ความทุกข์และความชั่วร้ายต่างๆ ในทางสังคมจึงเกิดจากปัญหาในระดับปัจเจก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) หากมองในระดับลึก ปัญหาของสังคมไม่ว่าจะเป็นการทะเลาะ แ่งแย่ง และการวิวาทล้วนเกิดจากความต้องการของปัจเจก ก่อนที่จะเชื่อมโยงและขยายไปสู่การกลายสภาพเป็นปัญหาในระดับสังคม เราจึงกล่าวได้ว่าคือ ปัญหาสังคมไม่ได้แยกขาดจากปัญหาในระดับปัจเจก หากแต่ปัญหาทั้งสองระดับนี้มีความเกี่ยวข้องกัน คำสอนเรื่องปฏิจสมุปปาตชี้ให้เห็นรายละเอียดของการเชื่อมโยงระหว่างปัญหาในระดับปัจเจกไปสู่ปัญหาในระดับสังคม ดังนี้

เพราะอาศัยเวทนาจึงมีตัณหา (ความอยาก) อาศัยตัณหาจึงมีปริเยสนา (การแสวงหา) อาศัยปริเยสนาจึงมีลาภะ (การได้มา) อาศัยลาภะจึงมีวินิจฉัย (การกะกำหนด) อาศัยวินิจฉัยจึงมีฉันทราคะ (ความชอบชิตติดพัน) อาศัยฉันทราคะจึงมีอหิงสา (ความหมกมุ่นฝังใจ) อาศัยอหิงสานะจึงมีปริคคหะ (การยึดถือครองครอง) อาศัยปริคคหะจึงมีมัจฉริยะ (ความตระหนี่) อาศัยมัจฉริยะจึงมีอารักขะ (ความหวงกั้น) การอารักขะทำให้ต้องมีการถือไม้ ถือมีด ทะเลาะ แ่งแย่ง วิวาทะ การด่า การส่อเสียด มุสาวาท และเกิดบาปอกุศลธรรมเป็นอเนกประการ

จากข้อความนี้จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้แสดงปัญหาในระดับสังคม คือ การทะเลาะ แ่งแย่ง วิวาทะ โดยเริ่มจากตัณหาระดับปัจเจก ซึ่งแสดงกระบวนการเกิดทุกข์ระดับสังคม ดังนี้

ภาพที่ 2 แสดงปัจจัยสมุปบาทเชิงสังคม

ตามกระบวนการเกิดทุกข์เชิงสังคมข้างบนนี้จะเห็นว่า ปัญหาระดับปัจเจกที่เนื่องมาจากเวทนา นำไปสู่ปัญหาระดับสังคม การตรัสเน้นย้ำของพระพุทธองค์ที่ว่า เพราะอรักขะเป็นเหตุ บาปอกุศลธรรมเป็น อนเนก ย่อมเกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือค้อน การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียงว่า ‘มึง มึง’ การพูดส่อเสียด และการพูดเท็จ’ แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงชัดเจนว่า อรักขะ ความหวง กั้นในระดับปัจเจกซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคมก็สามารถนำไปสู่ปัญหาความชั่วร้ายในสังคมได้ เมื่อเราขยาย กรอบแนวคิดนี้จากอรักขะ (ความหวงกั้น) ของปัจเจกบุคคลไปสู่อรักขะของสังคมเราจะเห็นปัญหาความ รุนแรงระดับสังคมได้ชัดเจนขึ้น พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นการสืบสาวถึงสาเหตุให้เกิดอรักขะย้อนขึ้นไป ตามลำดับ ซึ่งเราจะพบว่า ปัญหาทั้งหลายที่เกิดจากอรักขะนั้นมีสาเหตุมาจากเวทนาซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหาและตัณหาก่อให้เกิด ปริเยสนา ลากะ วิมัจฉะ ฉันทราคะ อัชฌโสสานะ ปรีคหะ มัจฉริยะและอรักขะ โดยการอิงอาศัยกันตามลำดับจนนำไปสู่การเกิดปัญหาในระดับสังคมขึ้นในที่สุด ปลายสุดของกระบวนการเกิด ปัญหาทางสังคมตามแนวคิดนี้ก็คือ อรักขะ (ความหวงกั้น) อันเป็นเหตุให้ปกป้องสิ่งที่ตัวเองครอบครอง ซึ่งใน ที่นี้ก็คือ สิทธิ เสรีภาพและทรัพย์สินอื่นๆ จากนั้นการล่วงละเมิด (ซึ่งจัดเป็นบาปอกุศล) สิ่งที่อยู่ในการ ครอบครองของผู้อื่นก็เกิดขึ้น เมื่ออรักขะไม่มี บาปอกุศลเป็นอนเนกหรือปัญหาทางสังคมเหล่านี้ก็เกิดขึ้นไม่ได้

แต่อย่างไรก็ตาม น่าสังเกตว่า ในการอธิบายการเกิดปัญหาในระดับสังคมนี้ ตัณหาซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิด ปริเยสนากลับไม่ใช่ตัณหาในอารมณ์ทางอายตนะ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ หากแต่เป็น ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา (ม.อ. 14/383/426-468) ซึ่งมีความหมายกว้างและ ครอบคลุมกว่าตัณหาในอารมณ์ทางอายตนะ คัมภีร์อรรถกถานิยามความหมายของตัณหาทั้ง 3 นั้นว่า กามตัณหา ได้แก่ ตัณหาในรูป เป็นต้นที่เกิดด้วยอำนาจความกำหนัดในกามคุณ 5 ภวตัณหา ได้แก่ ราคะ

ที่สหคตด้วยสัสสตทัญญู วิภวตัมหา ได้แก่ ตัมหาที่สหคตด้วยอุจเฉททัญญู ในทัศนะของผู้เขียน การที่พระพุทธองค์ทรงอธิบายปัญหาในระดับสังคมโดยการใช้ตัมหา 3 แทนที่จะเป็นตัมหาในอารมณฺ์ทางอายตนะ 6 อาจมองได้ว่า ปัญหาซึ่งเป็นความทุกข์ระดับสังคมนี้ไม่ได้เกิดเฉพาะในสังคมมนุษย์ที่รับอารมณฺ์ผ่านทางอายตนะทั้ง 6 นี้เท่านั้น แต่ยังสามารถเกิดได้ภพอื่นๆ เช่น สัตว์เดรัจฉาน และเทวดา ได้ด้วยซึ่งสอดคล้องกับข้อความที่พระองค์ตรัสไว้ในอปฺปนณฺกสูตรว่า ในภพที่มีรูปนั้น มีการถือท่อนไม้ การถือคัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นเสียงว่า ‘มึง มึง’ การพูดส่อเสียด และการพูดเท็จซึ่งมีรูปเป็นเหตุ แต่เรื่องเหล่านี้ไม่มีในภพที่ไม่มีรูปหรือ อรูปภพ ซึ่งเป็นภพของอรุปรพรม

ในการพิจารณาปัญหาในระดับสังคมนั้น เราจะเห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงในเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม เช่น การละเมิดสิทธิเสรีภาพ ความเหลื่อมล้ำ และความไม่ยุติธรรม ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาในระดับโครงสร้างที่กระทบต่อปัจเจกและส่งผลให้เกิดความทุกข์ หรือปัญหาในระดับสังคม การยอมรับโดยเชื่อว่าการถูกละเมิด ความยากจน และความไม่ยุติธรรมเป็นเพราะผลของกรรมในอดีตของปัจเจกทำให้ปัญหานี้ไม่ได้รับการแก้ไข หากเราพิจารณาจากกฎแห่งกรรมตามหลักปฏิจจสมุปบาทจะพบว่า แต่ปัญหาเหล่านี้สามารถแก้ไขได้โดยการสร้างเหตุปัจจัยทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคมซึ่งหมายถึงมนุษย์มีศักยภาพในการกำหนดทิศทางของชีวิตของตัวเองให้เป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ตนเองสร้างขึ้น แม้เป้าหมายเชิงอุดมคติของพุทธศาสนาจะอยู่ที่ความหลุดพ้นจากภพทั้งหลายไม่ใช่อยู่ที่การมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีในภพภูมิสูง ๆ ขึ้นไป แต่ความตระหนักในความสำคัญองสภาพชีวิตปัจจุบันของตนเองเพื่อยกระดับตนเองสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าก็เป็นประโยชน์ในชีวิตปัจจุบัน (ทัญญูธัมมิกัตถะ) ซึ่งเป็นประโยชน์เบื้องต้นที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญเช่นกัน

นักคิดบางท่านมองว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงให้เห็นการเกิดขึ้นของความทุกข์เชิงโครงสร้างทางสังคมอยู่ในกระบวนการของปัจจัยตามหลักปฏิจจสมุปบาทและทรงทำการแก้ไขที่สาเหตุ กล่าวคือ พระพุทธเจ้ามีบทบาทในการสั่งสอนแนะนำเศรษฐีจำนวนมากให้ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนากระทั่งสามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองจากผู้ตระหนี่เหนียวแน่นไปสู่ความเป็นผู้ยินดีพอใจในการบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือคนในสังคม พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นความฟุ้งเฟ้อของเศรษฐีมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความทุกข์ยากของคนในสังคมอีกจำนวนมากจึงทรงสั่งสอนเศรษฐีให้ตระหนักถึงความสำคัญองการละกิเลสมากกว่าที่จะส่งเสริมกิเลสด้วยการแนะนำให้แสวงหาความหลุดพ้นจากความทุกข์แทนการสนับสนุนให้สร้างบุญเพื่อความสุขชั่วคราว (สมฺมคร บุรราวาศ, 2552) ในการแก้ปัญหาในระดับสังคมนี้นี้ คำสอนเรื่องอริยสัจซึ่งเป็น การอธิบายปฏิจจสมุปบาทอีกแบบหนึ่งถูกขยายความหมายเพื่อยับยั้งความฟุ้งเฟ้อของชนชั้นนำในสังคม เช่น เศรษฐี และกษัตริย์ เพราะหากความทุกข์ยากของคนจำนวนมากในสังคมเป็นผลที่เกิดจากตัมหาของชนชั้นนำเหล่านี้แล้ว การหลุดพ้นไปจากความทุกข์ หรือ ปัญหาความยากจนของคนในสังคมก็ย่อมเกิดจากการดับไปแห่งตัมหาของพวกชนชั้นนำนั่นเอง (สมฺมคร บุรราวาศ, 2552) การมองความทุกข์หรือปัญหาในระดับสังคมเกี่ยวข้องเชิงเหตุปัจจัยกับอวิชชา ตัมหา อุปาทานของคนบางกลุ่มในสังคมนี้นับว่าเป็นสิ่งที่ควรตระหนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเรามองความทุกข์ หรือปัญหาเชิงสังคมปัจจุบันจากกรอบการตีความนี้ เราจะเห็นว่า

ความทุกข์ หรือ ปัญหา ระดับสังคัม เช่น ความเหลื่อมล้ำ ความยากจน ความไม่ยุติธรรม เป็นต้นเป็นปัญหาที่เกิดจากสาเหตุ กล่าวให้ชัดก็คือ เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงในเชิงเหตุปัจจัยกับอวิชชา ตัณหา อุปาทานของ คนบางกลุ่มในสังคัมเช่นกัน เพราะตามหลักปฏิจจสมุปบาท ปัญหาทุกอย่างแสดงนัยถึงสาเหตุที่ทำให้เกิด ปัญหา และการแก้ปัญหาที่ถูกต้องตามกระบวนการเชิงเหตุปัจจัยในปฏิจจสมุปบาทก็คือการจัดการกับสาเหตุ แห่งปัญหา บทบาทของพระพุทธเจ้าตามการอธิบายของนักคิดท่านนี้แสดงให้เห็นว่า หากเรามองว่า ความ เหลื่อมล้ำ และความยากจน เป็นต้นเป็นความทุกข์ หรือ ปัญหาระดับสังคัม วางเฉยไม่สามารถแก้ปัญหาได้

การแก้ปัญหาตามวิธีการทางพระพุทธศาสนาคือ การชี้แนะแนวทางให้เกิดการตระหนักรู้ปัญหา และทางทางแก้ไขร่วมกัน เช่น หลักธรรมต่างๆ อย่างศีล 5 สังคหวัตถุ 4 ทิศ 6 ทศพิธราชธรรม 10 หรือ จักรวรรดิวัตร 5 จัดเป็นมรรควิธีที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหา ดังนั้น แนวคิดที่ได้การตีความคำสอนที่เน้นประโยชน์ สุขทุกด้านของชีวิตปัจจุบันจึงเสนอว่า ความทุกข์เกิดจากการเอาใจเอาเปรียบทางสังคัม หรือเศรษฐกิจ และการกดขี่ทางการเมืองนั้นมีที่มาจากภายนอกมนุษย์แต่ละคน ความทุกข์เช่นนี้สามารถกำจัดได้ด้วยการที่สังคัม ปฏิบัติถูกต้องตามหลักศาสนา นั่นคือ การกำจัดทุกข์ต้องอาศัยไม่เพียงเฉพาะการเอาชนะความหลงและความ ออยากของมนุษย์แต่ละคนเท่านั้น หากจะต้องอาศัยการเอาชนะภาวะต่างๆ ในโลกภายนอกที่เป็นตัวกดขี่หรือ ก่อให้เกิดทุกข์นั้นด้วย โดยนัยนี้ จุดเน้นของการกระทำเพื่อให้พ้นทุกข์ตามหลักศาสนาจึงต้องแผ่ออกไป ครอบคลุมไม่เฉพาะการรักษาศีลและการฝึกสมาธิของปัจเจกบุคคลที่ประสบทุกข์อยู่เท่านั้น แต่รวมถึงกิจกรรม ที่มุ่งสร้างสวัสดิภาพในบริบททางสังคัมของปัจเจกบุคคลด้วย และกิจกรรมในโลกทางวัตถุได้กลายเป็น องค์ประกอบส่วนหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ในเป้าหมายของพระพุทธศาสนา (ปีเตอร์ เอ. แจ็คสัน, 2557)

การขยายกรอบการมองปัญหาระดับปัจเจกสู่การพิจารณาปัญหาระดับสังคัม

การพิจารณาปัญหาความทุกข์ระดับปัจเจกและระดับสังคัมนี้ไม่ได้มองไปที่ความทุกข์ของชีวิตใน รูปแบบของความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายอันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามกระบวนการเชิงเหตุปัจจัย เท่านั้น แต่เป็นการขยายกรอบการมองแง่มุมต่างๆ ของชีวิตจากความทุกข์เหล่านี้ไปสู่ปัญหาความทุกข์ ของชีวิตในรูปแบบอื่นๆ เนื้อหาของคำสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาทผ่านการตีความแบบชาติปัจจุบันได้ชี้ให้เห็นว่า ความทุกข์ของชีวิตเกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการเชิงเหตุปัจจัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ความทุกข์เป็นสภาพที่ เกิดขึ้นอย่างมีสาเหตุ โดยนัยนี้ ความทุกข์ของชีวิตมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่สามารถทำความเข้าใจได้และแก้ไขได้โดย การสืบค้นสาเหตุ การปรับปรุงเหตุปัจจัยที่ดีจะทำให้ความทุกข์ของภาวะชีวิตคลี่คลายได้ การที่ความ ทุกข์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างมีสาเหตุทำให้เราสามารถอธิบายความทุกข์และแนวทางแก้ไขได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล เพราะทุกข์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างมีสาเหตุ หมายความว่า ตามหลักปฏิจจสมุปบาท ความทุกข์และปัญหา ทั้งหลายเกิดขึ้นจากสาเหตุ แนวทางในการแก้ปัญหาจึงเริ่มจากการพิจารณาสาเหตุเพื่อแก้ไข เมื่อพิจารณา การเกิดขึ้นของความทุกข์ตามกระบวนการเชิงเหตุปัจจัยในรายละเอียดจะเห็นว่า ความทุกข์ทั้งหลายในชีวิต เป็นผลสืบเนื่องจากการมีภพ ดังนั้น ภพ หรือ ภาวะชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจน ความสัมพันธ์ เชิงเหตุปัจจัยตามในปฏิจจสมุปบาทแสดงให้เห็นว่า ภาวะชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัย สภาพชีวิตที่มี

ความสุขและความทุกข์อยู่ในกระแสของความเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย ภาวะชีวิตจึงเป็นสิ่งที่สามารถทำให้ปราศจากทุกข์ได้ตามหลักการที่ว่าความเป็นสภาพที่เกิดจากปัจจัยทำให้ภพสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามปัจจัย ก่อนที่จะพิจารณาเรื่องภพและเชื่อมโยงไปสู่การพิจารณาปัญหาในระดับปัจเจกและระดับสังคม เราจะวิเคราะห์รายละเอียดของการตีความนี้เพื่อชี้ให้เห็นความเกี่ยวข้องระหว่างภพกับปัญหาในระดับปัจเจกและระดับสังคม ดังนี้

ภพปัจจุบันที่เป็นศูนย์กลางของการพิจารณานี้หมายถึง ภาวะของความเป็นทางจิตใจ หรือสภาพชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมไปถึงตัวมนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลและสภาพแวดล้อม ภพที่ตัวสัตว์จัดเป็นศูนย์กลางของการพิจารณาปัญหาความทุกข์ระดับปัจเจก ส่วนภพที่เป็นสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมจัดเป็นศูนย์กลางของการพิจารณาปัญหาความทุกข์ระดับสังคม ตามนัยการตีความแนวคิดเรื่องภพสำหรับปรับใช้ในการแก้ปัญหาความทุกข์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคมดังข้างต้น เราสามารถแบ่งภพ หรือ ภาวะชีวิต ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. ชีวิตในฐานะเป็นกระบวนการเชิงเหตุปัจจัย จากคำอธิบายภพที่กล่าวมาแล้ว ภพไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง แต่การเกิดขึ้นของภพเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขที่ทำให้เกิด เราจึงกล่าวได้ว่าตามหลักปฏิจจนสมุบาท ความทุกข์ของระดับปัจเจกและระดับสังคมดำเนินไปอย่างมีเหตุและผล ในการมองภพหรือสภาพชีวิตตามกระบวนการเชิงเหตุปัจจัยนี้ เราจะเห็นตัวอย่างดังนี้

นาย ก. มีสภาพชีวิตที่ยากจน ความจนของนาย ก. ซึ่งสร้างความทุกข์ให้แก่ นาย ก. นี้ ไม่ใช่เกิดขึ้นอย่างไม่มีเหตุผล และไม่อาจโยนให้เป็นเรื่องความยุติธรรมของกรรมในอดีตชาติแต่เพียงอย่างเดียว เพราะตามหลักปฏิจจนสมุบาท เราสามารถมองได้ว่า ความจนเกิดขึ้นอย่างมีสาเหตุ ในกรณีสภาพชีวิตยากจนที่เกิดกับนาย ก. อาจเกิดจากการที่นาย ก. เป็นคนเกียจคร้าน ใช้ชีวิตด้วยความประมาทพัวพันอยู่ในอบายมุขก็ได้ ซึ่งทำให้เรามองได้ว่า ความเป็นคนเกียจคร้าน การใช้ชีวิตในความประมาท และความพัวพันอยู่ในอบายมุขนั่นเอง เป็นเหตุปัจจัยทำให้นาย ก. ตกอยู่ในสภาพชีวิตที่ยากจน

2. ชีวิตในฐานะสิ่งที่ดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อม สภาพแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่นั้นมีหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมทางสังคม สภาพแวดล้อมทางการเมือง สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เราจะเห็นว่า มนุษย์อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมนี้และได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมเหล่านี้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ โดยนัยนี้ สภาพแวดล้อมจึงมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ ยกตัวอย่างปัญหาความจนของนาย ก. เมื่อนาย ก. เป็นคนดีมีศีลธรรม ขยันทำงาน ใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข เราจะไม่สามารถมองได้ว่า ความเป็นคนดีมีศีลธรรม ความขยันทำงาน การชีวิตด้วยความไม่ประมาท และการไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขทำให้นาย ก. เป็นเหตุปัจจัยที่นำนาย ก. ไปสู่การมีสภาพชีวิตที่ยากจน ความจนของนาย ก. จึงไม่ได้เกิดจากเหตุปัจจัยที่นาย ก. สร้างขึ้น ในกรณีนี้ เราจึงต้องขยายกรอบการมองปัญหาออกไปจากเหตุปัจจัยที่เป็นเรื่องปัจเจกของนาย ก. ไปเหตุปัจจัยภายนอก นั่นคือ สภาพแวดล้อมทางสังคมที่นาย ก. อาศัยอยู่ ซึ่งเราจะพบว่า สภาพแวดล้อมทางสังคม เป็นต้นสามารถส่งให้นาย ก. เกิดความยากจนได้ เช่น สังคมที่นาย ก. อาศัยอยู่ประกอบด้วยรัฐบาลที่มีการทุจริต ประชาชนถูกข่ม

แห่ง ความทุกข์ความลำบากผิดเคืองทำให้ผู้คนที่ต้องทำการมิฉะซีพเพื่อเอาตัวรอด ปัญหาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมเช่นนี้ได้ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพสุจริตของนาย ก. เพราะทรัพย์ที่นาย ก. หามาได้จากการทำงานถูกปล้นไปจนหมดสิ้น ในกรณีนี้ การพิจารณาเหตุปัจจัยที่ นาย ก. สร้างขึ้นเพียงอย่างเดียวโดยมองข้ามเหตุปัจจัยทางสภาพแวดล้อมทางสังคมไม่เพียงพอที่จะอธิบายสภาพชีวิตที่ยากจนของนาย ก. ให้กระจ่างชัดเจนได้

3. ชีวิตในฐานะเป็นสิ่งที่มีความรู้สึกสุขและทุกข์ มนุษย์เกิดมาในโลกพร้อมกับส่วนประกอบ ๒ ส่วน คือ ร่างกาย กับ จิตใจ ในทางกายภาพ มีสาเหตุมากมายที่ทำให้ร่างกายประสบความลำบาก เช่น โรคภัยไข้เจ็บ ความหิวกระหาย หรือ โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ รวมไปถึงความผิด ความคับแค้นใจ เมื่อร่างกายเจ็บป่วย ภาวะชีวิตของนาย ก. ก็ตกอยู่ในห้วงความทุกข์ ซึ่งไม่เพียงแต่กระทบต่อร่างกายเท่านั้น หากแต่ยังกระทบถึงจิตใจด้วย หรือเมื่อนาย ก. ผิดหวัง ภาวะชีวิตของนาย ก. ก็มีความทุกข์ ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อจิตใจของนาย ก. เท่านั้น หากแต่ยังทำให้นาย ก. ตีแม่เหล็กและทำร้ายตัวเองซึ่งเป็นปัญหาต่อร่างกายอันเป็นผลจากความทุกข์ทางจิตใจคือความผิดหวังด้วย หรือเมื่อนาย ข. ทำความผิด เช่น ขโมยทรัพย์สินของนาย ค. แม้คนอื่นจะไม่ล่วงรู้การกระทำของนาย ข. นาย ค. ก็ดำเนินการเอาผิดกับนาย ข. ตามกฎหมายไม่ได้ แต่นาย ข. เมื่อนึกถึงความผิดนั้นแล้วก็เกิดความทุกข์ใจ ไม่สบายใจ ความทุกข์ของภพในฐานะภาวะชีวิตที่มีความรู้สึกสุขและทุกข์อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า “ภพแบบสวรรค์ในอก นรกในใจ” หมายความว่า ความสุขจากการกระทำที่ดี หรือความทุกข์จากการกระทำที่ไม่ดีสามารถสัมผัสและรับรู้ได้ในทันทีโดยผู้กระทำนั่นเอง

แนวทางแก้ไขปัญหาระดับปัจเจกปัจเจกและระดับสังคม

แนวทางแก้ไขปัญหาระดับสังคมที่ผู้เขียนจะเสนอในบทความนี้เป็นข้อเสนอในเชิงแนวคิดเพื่อการแก้ไขปัญหาในภาพกว้างเท่านั้น ไม่ได้มุ่งเน้นที่จะเสนอแนวทางแนวทางแก้ไขเชิงปฏิบัติการ หมวดธรรมคำสอนต่างๆ เช่น ศีล 5 สังคหวัตถุ 4 ทิศ 6 ซึ่งเป็นแนวคำสอนเชิงปฏิบัติการในพระพุทธศาสนาจึงจะไม่นำมาอธิบายไว้ในที่นี้ เพราะเห็นว่า การชี้ให้เห็นคุณค่าและความหมายของสภาพชีวิตที่ดีซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้จริงในชีวิตปัจจุบันจะส่งเสริมให้เกิดกระบวนการพัฒนาเหตุปัจจัยเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปชีวิตที่ดีในเชิงปฏิบัติการได้ แนวทางแก้ไขระดับสังคมที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอในที่นี้ มีดังนี้

1. แนวทางการพิจารณาปัญหาเชิงโครงสร้างทางสังคม ดังได้กล่าวมาแล้วว่า สังคมเป็นที่อยู่ร่วมกันของมนุษย์ระดับปัจเจก เป็นรวมของมนุษย์ทั้งหมด เป็นโครงข่ายขนาดใหญ่ของมนุษย์ และเป็นภพเชิงในเชิงสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ในระดับปัจเจก แนวคิดในการเสนอแนวทางเพื่อการแก้ปัญหา ระดับสังคมจึงเป็นการขยายกรอบการมองที่สภาพชีวิตระดับปัจเจกไปสู่การมองสภาพแวดล้อมทางสังคมเพื่อสืบสาวสาเหตุของปัญหาความทุกข์ในระดับสังคมที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์ในระดับปัจเจก ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาความทุกข์ระดับสังคมกับปัญหาความทุกข์ระดับปัจเจกเราจะเห็นได้ชัดเจนจากระบบวรรณะในสังคมอินเดียสมัยโบราณที่แบ่งมนุษย์ออกเป็น 4 ชั้นตามคำสอนของศาสนาพราหมณ์ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ และศูทร ผู้คนในสังคมมีสิทธิเกียรติฐานะทางสังคมและอาชีพหน้าที่การงาน

แตกต่างกันออกตามวรรณะ วรรณะกษัตริย์ได้รับการยกย่องเป็นชนชั้นสูงอยู่ในฐานะนักปกครอง พรหมณ์ได้รับการยกย่องในฐานะผู้เป็นเจ้าของในทางพิธีกรรมที่ได้รับประโยชน์จากชนชั้นล่างเคียงข้างกับวรรณะกษัตริย์ แพทย์เป็นนักธุรกิจผู้แสวงหาผลกำไรจากการค้าขาย ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ในทางเกียรติยศและอิทธิพลจากกษัตริย์ ส่วนคหบดีเป็นชนชั้นต่ำที่เลี้ยงชีพด้วยการขายแรงงาน เป็นกลุ่มคนที่มีสภาพชีวิตยากลำบากไม่ได้รับแม้กระทั่งโอกาสทางการศึกษา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) โดยไม่ต้องกล่าวถึงกลุ่มจนจันทาลซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ไม่ถูกจัดอยู่ในวรรณะทั้ง 4 ชีวิตของคนกลุ่มนี้จึงลำบากขาดแคลนโดยไม่ได้รับการเหลียวแลแต่อย่างใด ในสภาพสังคมเช่นนี้ โอกาสในการพัฒนาเพื่อความก้าวหน้าในชีวิตสำหรับชนชั้นต่ำถูกปิดลงแทบจะสิ้นเชิง การเกิดในท่ามกลางสังคมที่มีปัญหาในเชิงโครงสร้างแบบนี้นำไปสู่สภาพชีวิตที่ยากลำบากโดยไม่อาจแก้ไขได้ ซึ่งเราสามารถมองเห็นได้ชัดเจนว่า สภาพชีวิตที่ลำบากของชนชั้นต่ำเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากความเกียจคร้าน หรือจากการใช้ชีวิตในความประมาท เป็นต้น หากแต่เพราะโครงสร้างทางสังคมที่มีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้แก่ชนชั้นสูงและกดขี่ชนชั้นต่ำ เราจึงมองเห็นสภาพชีวิตที่สุขสบายดุจตั้งสรวงสวรรค์ของคนวรรณะสูงต่างจากสภาพชีวิตของที่ยากลำบากดุจตั้งนรกของชนชั้นต่ำที่เป็นภาพสะท้อนของปัญหาเชิงโครงสร้างทางสังคมที่เต็มไปด้วยการเอาเปรียบได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาปัญหาเชิงโครงสร้างทางสังคมในปัจจุบัน เราจะพบว่า ความเจริญแห่งยุคใหม่ที่มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ทั่วโลกทำให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้นแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ความสภาพชีวิตของมนุษย์ในสังคมจึงมีความหลากหลายไปตามเงื่อนไขปัจจัยนำไปสู่ปัญหาความยากจน การกดขี่ การละเมิดสิทธิและเสรีภาพ การใช้ความรุนแรง เป็นต้นเกิดขึ้นทุกพื้นที่ทั่วโลก การพิจารณาปัญหาเชิงโครงสร้างทางสังคมเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยทำให้มองเห็นปัญหาของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสภาพชีวิตของมนุษย์ในระดับปัจเจกได้ชัดเจนขึ้น

2. การวางแนวนโยบายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาสังคมดำเนินไปตามกรอบนโยบายของรัฐ เมื่อรัฐวางแผนนโยบาย หน่วยงานที่รับผิดชอบหน้าที่ตามแผนงานก็จะขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไปตามกรอบนโยบายนั้นแต่เราจะพบว่า ในหลายยุคสมัย แนวนโยบายการพัฒนาประเทศก็ไม่ได้ก่อให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ไปสู่ทุกภาพส่วนอย่างทั่ว ปัญหาความจน การกดขี่ และอาชญากรรมยังคงกลายเป็นปัญหาสังคมไม่รู้จักสิ้นสุด แนวทางแก้ปัญหาระดับสังคมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การพิจารณาที่แผนนโยบาย อย่างไรก็ตาม ปัญหาการวางแผนนโยบายอาจไม่ได้เกิดจากการจากนโยบายนั้นไม่สามารถนำไปใช้ในเชิงปฏิบัติการได้ หากแต่อาจเป็นผลของการปฏิบัติการตามแนวนโยบายนั้น เช่น นโยบายที่ไม่เอื้อต่อการขยายพิชผลการผลิตของเกษตรกร นโยบายที่ไม่ส่งเสริมสิทธิเสรีของมนุษย์ หรือนโยบายที่เอื้อประโยชน์แก่พ่อค้าและนักลงทุนแต่กดขี่ชนชั้นกรรมาชีพ

จะเห็นว่า แนวนโยบายของรัฐมีผลต่อสภาพชีวิตของมนุษย์ผู้อาศัยอยู่ในสังคมนั้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เมื่อพิจารณาปัญหาหรือทุกข์เชิงสังคมที่เกิดจากการวางแผนนโยบายดังกล่าวนี้ร่วมกับสาเหตุของความทุกข์ตามกระบวนการเชิงเหตุปัจจัยในปัจจุสมุปบาท เราอาจเรียกแนวนโยบายเพื่อการปฏิบัติการณ์นี้ได้ อีกอย่างหนึ่งว่า มิฉฉาปฏิบัติ คือ หลักการปฏิบัติที่ผิดซึ่งก่อให้เกิดผลที่เป็นความทุกข์ แนวทางหรือแก้ปัญหา

นั่นก็คือ การปฏิบัติในสัมมาปฏิบัติ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์แปดประการ ทั้งในส่วนของการกำหนดแนวนโยบายระดับสังคมและการดำเนินชีวิตระดับปัจเจก ซึ่งการปฏิบัติตามอริยมรรคเป็นการปฏิบัติที่ย้อนหรือสวนทางกับมิจฉาปฏิบัติไปสู่สัมมาปฏิบัติ การดำเนินตามมิจฉาปฏิบัติทั้งแปดอย่างเริ่มด้วยมิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด/กรอบโครงสร้าง/นโยบายที่เปิดช่องให้มีการทุจริต) มิจฉาสังกัปพะ (ตำริผิด/ครุ่นคิดที่มุ่งผลประโยชน์/ความเห็นแก่ตัว) มิจฉากัมมันตะ (รูปแบบหรือลักษณะงานไม่ดี/งานดีแต่ขาดความขยันหมั่นเพียร ไม่มีวินัยในการทำงาน/ทุจริตในหน้าที่) มิจฉาวาจา (การเบี่ยงเบนวาจาด้วยวีทุจริต) มิจฉาอาชีวะ (การหาเลี้ยงชีพในทางทุจริต) มิจฉาวายามะ (การใช้ความเพียรในทางที่ผิด) มิจฉาสติ (การไม่รู้รู้สึกผิดชอบชั่วดี) มิจฉาสมาธิ (มุ่งมั่นตั้งใจในทางที่ผิด) ทั้งหมดนี้สามารถแทรกซึมอยู่ในโครงสร้าง กฎหมาย นโยบายและในกระบวนการความคิดของปัจเจกซึ่งก่อให้เกิดผลเป็นทุกข์ทั้งในระยะสั้นและในระยะยาวได้ทั้งในระดับปัจเจกและในระดับสังคม สิ่งที่ต้องตระหนักก็คือ ไม่ว่าจะการดำเนินชีวิตในทางที่ผิดพลาดจะเริ่มต้นจากจุดใดก็ตามจะส่งผลให้เกิดผลเป็นความทุกข์ขึ้นตามมาเสมอ เพราะเมื่อแนวนโยบายที่ผิดพลาด การปฏิบัติการตามแนวนโยบายที่ผิดพลาดไปด้วยซึ่งมีผลเป็นความทุกข์

ส่วนการปฏิบัติในสัมมาปฏิบัติโดยเริ่มจากความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฎฐิ) ไปจนกระทั่งถึงการตั้งใจที่ถูกต้อง (สัมมาสมาธิ) ชีวิตที่ดำเนินตามข้อปฏิบัติที่ถูกต้องทั้งแปดอย่างนี้อาจเป็นการฝึกความรู้สึกตามอำนาจกิเลส แต่เนื่องจากองค์ประกอบของสัมมาปฏิบัติเป็นเหตุปัจจัยที่ถูกต้อง ผลที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักการที่ถูกต้องจึงเป็นความสุข สังคมที่ดำเนินตามสัมมาปฏิบัติเป็นสังคมที่ปราศจากปัญหาความทุกข์ แนวทางแก้ปัญหาหรือความทุกข์ระดับสังคมตามหลักสัมมาปฏิบัติจึงเป็นการแก้ปัญหาหรือทุกข์ที่ถูกต้องตรงจุด แต่การแก้ปัญหาแต่ละอย่างอาจต้องใช้เวลาในการกำหนดรู้หรือทำความเข้าใจปัญหาเพื่อหาช่องทางในการขับเคลื่อนสัมมาปฏิบัติเข้าไปแก้ไข ในสังคมที่ซับซ้อนและมีปัญหาซับซ้อน เราอาจมองไม่เห็นทางออกของปัญหาได้ชัดเจนได้โดยง่าย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะรากเหง้าหรือสาเหตุของปัญหาถูกสั่งสมมานาน การก่อสร้างสังคมในทางสัมมาปฏิบัติก็อาจต้องใช้เวลา และในระหว่างการแก้ปัญหาต้องอาศัยสติปัญญาอย่างมากของผู้คนในสังคม จึงจะสามารถคลี่คลายเงื่อนไขของปัญหาที่สะสมมานานได้ลึกถึงแก่นหรือรากเหง้าของปัญหาที่แท้จริงได้

3. การเสริมสร้างทัศนคติและค่านิยม ปัญหาเชิงสังคมที่พบได้ทั่วไปอีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่มนุษย์ระดับปัจเจกมีทัศนคติและค่านิยมที่ผิดพลาด ในแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขระดับสังคม แนวนโยบาย ทัศนคติ แบบแผน ประเพณี ค่านิยมทางสังคมหรือการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางของสังคมที่ซับซ้อนสามารถนำไปสู่การเกิดปัญหา หรือความทุกข์ของสังคมได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549) ปัญหาหรือความทุกข์ระดับปัจเจกและระดับสังคมจึงวางอยู่บนฐานของทัศนคติ เป็นต้น ที่ผิดพลาด ปัญหาหรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่สังคมทั้งหมดนี้สามารถมองได้ว่าเป็นความทุกข์ในความหมายที่ไม่ต่างจากทุกข์ หรืออนรก ซึ่งจะเห็นได้จากแนวทางการตีความภพภูมิแบบชาติปัจจุบันที่อธิบายนรกและสวรรค์ให้เป็นเรื่องของการมีสภาพชีวิตที่เป็นความสุขหรือความทุกข์ซึ่งเป็นสภาพที่เกิดขึ้นภายในจิตใจที่เป็นความจริงที่พิสูจน์ได้ด้วยตนเอง จะเห็นว่า ความทุกข์ที่เกิดจากทัศนคติและค่านิยมที่

ผิดพลาดในระดับสังคมนั้นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นในลักษณะของความวุ่นวายปั่นป่วนในของมนุษย์ในระดับปัจเจกได้ ความทุกข์จึงเป็นสิ่งที่ต้องทำความเข้าใจด้วยการศึกษาและการฝึกฝนพัฒนาในทางสติปัญญา แนวทางการแก้ปัญหาตามการอธิบายภพภูมิในพระพุทธศาสนาให้เป็นเรื่องของสภาพความสุขและความทุกข์ของมนุษย์ระดับปัจเจกและระดับสังคมที่มุ่งประโยชน์แก่การมีสภาพชีวิตที่ดีปัจจุบันจึงสามารถนำไปเป็นแนวทางในการกำหนดรู้ปัญหาและหาทางแก้ไขในเชิงปฏิบัติการได้

บทสรุป

จากที่ได้เสนอการปรับใช้แนวพิจารณาปัญหาเชิงสังคมตามแนวปฏิจสุมุปาบทตามลำดับสามารถสรุปความได้ว่า ในการพิจารณาปัญหาในระดับสังคมและแนวทางแก้ไข การตีความคำสอนปฏิจสุมุปาบทได้อธิบายให้เห็นปัญหาจากสถานการณ์ในชีวิตปัจจุบันที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงได้ในเชิงประจักษ์ ให้คุณค่าและความหมายของความสุขและความทุกข์ในชีวิตนี้ แนวการอธิบายปัญหาเชิงสังคมตามแนวปฏิจสุมุปาบทนอกจากจะแสดงพื้นที่ให้เราสามารถมองเห็นปัญหาในระดับปัจเจกได้ชัดเจนขึ้นแล้วยังได้ขยายกรอบการมองปัญหาให้กว้างขึ้นจนถึงระดับโครงสร้างทางสังคมเพื่อมุ่งเน้นประโยชน์สุขที่พึงมีพึงได้ร่วมกันจากชีวิตนี้ แนวการอธิบายแบบนี้ยังเป็นการนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาสันนิษฐานให้เกิดการตระหนักในความทุกข์หรือปัญหาในระดับบุคคลที่ถูกลืมมองข้ามให้ได้รับการพิจารณาแนวทางแก้ไข ความพยายามในการตีความคำสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของชีวิตระดับสังคมในปัจจุบันนี้เป็นการชี้ให้เห็นประโยชน์สุขจากชีวิตในโลกนี้ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อปัญหาในระดับสังคมในโลกนี้ได้รับการแก้ไขกระทั่งสามารถทำให้มนุษย์ในฐานะเป็นหน่วยรวมของสังคมได้รับประโยชน์สุขที่ถูกต้องดีงาม สันติสุขและสันติภาพก็จะเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทุกคนอย่างเสมอภาคกันซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของปัจเจกให้ก้าวหน้าขึ้นไปในระดับสูงได้ การนำคำสอนเรื่องปฏิจสุมุปาบทมาเป็นกรอบในการพิจารณาปัญหาในระดับสังคมเพื่อสนับสนุนการมีความสุขบนฐานของความถูกต้องดีงามในชีวิตปัจจุบันดังกล่าวนี้จึงสอดคล้องกับคำสอนที่เรื่องประโยชน์สุขของในมนุษย์ในวงกว้างตามเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 11).
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 5).
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ประเวศ วะสี. (2550). *วิถีมุขยในศตวรรษที่ 21*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.
- ปีเตอร์ เอ. แจ็กสัน. (2557). *พุทธทาสภิกขุ : พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และการปฏิรูปเชิงนวมัยนิยมในประเทศไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- สมัคร บุราวาศ. (2552). *พุทธปรัชญา มองพุทธศาสนาด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม.